

Att berätta om det svåraste

Att berätta om det svåraste. Foto: Maja Kristin Nylander
I mitten av 1990-talet kom närmare 100 000 flyktingar till Sverige från kriget i Bosnien-Hercegovina. Många av dem var kvinnor som tvingats fly med sina familjer. Nu många år efteråt berättar de sina historier.

Det är nu 25 år sedan kriget i Bosnien-Hercegovina tog slut. Kanske behövs den tidsrymden för att orka berätta om minnen från en kaotisk och smärtfylld tid. Journalisten och författaren Monica Hirsch har under flera decennier skrivit om överlevande, från krig och från Förintelsen. Nu har hon kommit ut med boken *Modet att minnas* där hon djupintervjuat sex kvinnor som kom till Sverige under den här perioden.

Någon var barn då, andra var mitt i livet och hade familj. Av de som flydde till Sverige fick 70 000 stanna. Det har gått bra för dem och deras barn, de har utbildat sig och etablerat sig i samhället.

Monica Hirsch har i boken velat lyfta fram kvinnors situation, eftersom de ofta är mer osynliga i konflikter än män.

– Alla är offer i ett krig men jag tror man kan säga att män syns och beskrivs mycket mer när man berättar om krig. Det finns en hierarki i offerskap.

En av de forskare som medverkat i boken, Gorana Mlinarevic vid University of London, menar att mäns trauman var mer synliga, de deporterades och hamnade i koncentrationsläger, misshandlades, dödades. Kvinnors lidande däremot var mer

anonymt, de fördrevs från sin hemort, tvingades leva i stor otrygghet sökande efter försvunna familjemedlemmar. Många utsattes också för sexuella övergrepp. De fick lov att stänga igen om sina egna trauman för att klara av att ta hand om barn och kanske gamla släktingar.

Monica Hirsch ville att boken skulle handla om kvinnornas minnen i sig, men också om vad det innebär att våga se bakåt i tiden och möta det otäcka man varit med om.

– Det kräver ett mod att möta sig själv och sina traumatiska upplevelser, och samtidigt gå ut och berätta om det för människor man inte känner.

Hon förberedde samtalen noggrant, var tydlig med vad de skulle prata om och hur materialet skulle användas.

– Det är ett stort förtroende jag får. Svåra traumatiska minnen kan väckas till liv under samtalen, men också komma upp i efterhand.

De intervjuade kvinnorna berättar om en fredlig tillvaro innan kriget där de levde trygga liv, med familj och vänner, utbildade sig och arbetade. Man umgicks oavsett religiös eller etnisk tillhörighet. Sedan kom kriget 1992 och med den nationalismen, och plötsligt spelade det roll vilken grupp man tillhörde.

Kvinnorna berättar också om rädsla och osäkerhet om vem man kan lita på, om att gömma sig och skydda sina barn, om att bevittna eller utsättas för våld och våldtäkter, om män som försvann och om att fly på farliga färdvägar.

– De här kvinnorna har lyckats överleva, ta sig hit och ta hand om sina familjer. Alla arbetar, det går bra för barnen. Då har man styrka, oavsett hur svårt och vidrigt det var.

Monica Hirsch konstaterar att dessa kvinnor är mycket positiva till Sverige och tacksamma över att de fått komma hit. De var vana hemifrån vid att kunna utbilda sig och deras anpassning underlättades av att det fanns arbetskraftsinvandrare från forna Jugoslavien här sedan tidigare.

Monica Hirsch tar i boken också upp frågan om våldtäkter i krig. Även om sexuella övergrepp länge har använts som ett vapen för att kuva och terrorisera kvinnor och deras familjer, var det först efter kriget i Bosnien-Hercegovina, och även i Rwanda, som våldtäkter klassificerades som krigsbrott och brott mot mänskligheten.

Det berodde bland annat på att kvinnor nu var beredda att berätta om vad de utsatts för, trots skam och skuld. Dessutom fanns det många som lyssnade: media var för kanske första gången närvarade under ett helt krig och rapporterade om allt som hände.

Kvinnoaktivister från olika håll gick samman och ställde krav på att förövare skulle ställas inför rätta och att sexuella övergrepp skulle betraktas som krigsbrott. 1996 dömdes åtta serbiska militärer av Internationella krigsförbrytartribunalen för det forna Jugoslavien, ICTY, för våldtäkter i ett muslimskt fångläger.

FN har sedan dess antagit ett antal resolutioner som behandlar kvinnor och krig. Bland annat resolution 1325 som handlar om att motverka sexuellt våld i väpnade konflikter, och resolution 1820 som slår fast att våldtäkt kan utgöra ett brott mot mänskligheten och räknas som folkmord.

Men alla förövare har inte dömts. Monica Hirsch vill lyfta fram situationen även för de kvinnor som inte kunde fly utan blev kvar.

– Många av dem som drabbades av övergrepp och lever kvar i Bosnien har det svårt, de riskerar att möta sin förövare som nu är fri från straff – om han ens ställts inför rätta.

Text: Helena Östlund

Bild: Maja Kristin Nylander

Läs mer:

Artikel i Socialpolitik nr 2 2009, "[Maskulin militarism har brett ut sig efter 11 september](#)".

Utdrag ur boken Modet att minnas:

Tanja Halilović

född 1965

"I krig blir man inte normal, man tänker inte. Man styrs av sin överlevnadskänsla. Man får andra uppfattningar, om allt. När det hänt förfärliga saker ville jag också ha vapen för att försvara mig. Jag måste köpa en bomb – och jag skulle berätta det för alla. Den som kom hem till mig skulle inte ta livet av mig – hellre skulle jag döda någon. Jag förvarade två bomber bland torrvarorna i skafferiet.

Serber eller muslimer – jag vet inte vilka jag var mest rädd för. De serbiska kvinnor som var gifta med muslimer var de första som skulle slaktas. Inte dödas, de kvinnorna slaktades. Om en muslimsk kvinna var gift med en serb kunde hon byta namn och på det viset klara sig. Jag var mycket rädd. Vänner, grannar, skolkompisar, folk som jag känt och umgåtts med, alla blev annorlunda. Så mycket hat. "Hon där är serb", sa de och spottade på mig och mina barn. Det gick inte att hantera. Men jag hatade inte tillbaka. Nej, det gjorde jag inte. Om du lever ut ditt hat får du ännu mer hat tillbaka. "

Fuada Krestić

född 1989

"Det jag kommer ihåg av det mamma berättat är att vi alla blev tvungna att fly. Jag vet inte exakt hur det gick till, mer än

att jag hörde hur de sköt när jag var ute i vår by. Vi bodde i Krešćići, ett litet samhälle utanför Sanski Most, med bara trettio, fyrtio hus. Jag ville hem till mina föräldrar så fort jag kunde. Jag sprang och skrek på vägen: Mamma, mamma, de skjuter. Sedan gick allting väldigt snabbt. Det är så jag har förstått det. Mamma och farmor lyckades få med de mest nödvändiga sakerna.

De var tvungna att fly rakt ut i skogen, utan att ha en aning vart de skulle ta vägen, och på vilket sätt de skulle ta hand om oss barn. Hur de skaffade mat, hur vi fick något att äta, vet jag inte. Farfar – den ende mannen i familjen just då – var också med oss. Förmodligen var där flera andra familjer från vår by, och säkert även från byarna i närheten. Många vuxna hjälptes åt med barnen. I skogen upprättade de små läger där de försökte skydda oss alla och undvika att bli upptäckta. Vi höll oss gömda i en eller två månader, för mig som barn en lång period.”

Ismeta Džafić

född 1977

"I augusti 2001 – mitt i natten efter en lång resa genom Europa – parkerade vi bilen utanför hans hus i Östersund. Det

var som i en science fiction-film: så vackert, så grönt och lummigt, rent på gatorna, belysning i stan, affärer, skyltfönster. De första månaderna var fantastiska. Jag iakttog, ville veta allt om alla de andra som kom från hela världen och som jag nu skulle lära mig svenska tillsammans med. Vår underbara SFI-lärare Margareta öppnade dörren till det svenska språket och kulturen för mig. I juli 2002 föddes vår son. Året därpå flyttade vi till Borås.

Men kriget, mina minnen, familj och vänner, mitt språk, allt jag lämnat bakom mig gjorde sig påmint. Det är svårt att börja om i ett nytt land. Mitt största problem var att jag ännu inte kunde uttrycka mig och kommunicera. Min man tolkade och jag var tvungen att låta honom ha kontroll – jag som var en självständig kvinna som alltid klarat mig själv.”

Ramiza Poljo

född 1956

"Han var rädd. Vi var livrädda allatre. Dagen därpå, någon gång vid sextiden på morgonen, började de bomba och kasta

granater över vårt bostadsområde. Ljudet var hemskt, det går inte att beskriva. Vårt hus – byggt i betong och säkrare än trähus – hade två våningar. Jag och min familj bodde på andra, min svärmor på första. Först förstördes taket, sedan alla fönster när en granat exploderade i trädgården.

Allt var plötsligt i spillror med en massa betong och glassplitter överallt. Vi hade en bra källare, tog våra barn, Leila och Dzenana, och sprang ner medan bomber och granater fortsatte att falla. Det var krig, det var kaos, vi förstod ingenting. Allt avstannade, strömmen försvann, vi hade inte kranvatten – och oavbrutet dessa bomber. Någon hade dött på en gata intill. Vi visste inte vad vi skulle göra, allt var i en enda röra.”

Suada Begić

född 1956

"I tretton år letade jag efter min man. Det kom ett mejl, till min äldste son – från min mans bror som är åklagare i Bosnien

och som arbetar med frågor som rör massgravar. I Kozarac hade en massgrav öppnats, där hade de hittat min mans körkort. Körkortet visades på teve. Fotografier skickades till min son, som fick i uppgift att visa dem för mig. Jo, det var min man. Jag blev tvungen att resa dit för ett dna-test. Senare ombads jag att komma tillbaka för att identifiera min mans kropp. Återigen befann jag mig i en stor sal med döda, men den här gången inte ensam. Med mig var min mans bröder, en patolog och en inspektör. I salen fanns resterna av 380 kroppar. Jag hittade honom direkt – hade en speciell känsla – som om han hade kallat på mig. Läkaren frågade mig: "Är du säker?" Jag höll hans ben i mina fingrar. De hade skjutit honom i högersidan, kulan hade gått igenom hjärtat, genom halsen och upp till huvudet. Kvar fanns en sko, lite av en krage, en byxlinning. En kam också. Och plånboken med ett foto på vår son."

Emina Murtić

född 1968

"Jag kunde ha varit en av alla de kvinnor som torterades och våldtogs sommaren 1992 i min hemstad Višegrad. I Višegrad har

det begåtts folkmord och systematiska våldtäkter. I denna lilla stad dödades över tusen människor, kanske så många som tretusen, på ett fruktansvärt sätt.

Jag har hemska minnen och skuldkänslor än i dag för att jag lyckades fly, att jag klarade mig när så många blev kvar, tillfångatogs, innebrändes, dödades. På hotellet Vilina Vlas våldtogs och torterades tvåhundra kvinnor, en elvaårig flicka också.

Jag fick föda vårt barn i säkerhet, i Sverige, en son. Han blev ljuspunkten, glädjen. Men det gick inte att hålla kriget ifrån sig.”

Texterna är utdrag ur Modet att minnas av Monica Hirsch med fotografi av Maja Kristin Nylander, Bokförlaget Korpen

A woman with long, dark hair is shown from the chest up, looking slightly to her right with a thoughtful expression. She is wearing a dark blue or black top. The background is a soft-focus interior with light-colored walls and a window with sheer curtains. The lighting is natural and soft, creating a contemplative mood.

Modet att minnas

Sex kvinnor om kriget i Bosnien och Hercegovina

KORPEN

Monica Hirsch